

ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ РОДЮЧОСТІ ҐРУНТІВ ЗАКАРПАТТЯ

Земельне реформування в Україні мусить полягати не стільки у зміні форми власності на землю, скільки у виробітку нових земельних відношень у суспільстві, що сприятимуть раціональному і високоєфективному використанню земельних угідь, всебічній охороні та розширеному відтворенню родючості ґрунтів, формуванню стійкого екологічного землекористування [1]. Гострою проблемою сучасного сільсько-господарського виробництва є неухильне падіння родючості ґрунтів, погіршення їхньої якості та екологічного стану. Землеробство ведеться з повним ігноруванням закону повернення в ґрунт винесених поживних елементів, а щорічні втрати гумусу із-за незбалансованого внесення і виносу органічної речовини та ерозії ґрунтів перевищує тону з гектара [2]. Недосконалість і незавершення земельної реформи поставили під загрозу збереження родючості ґрунтів, а зняття мораторію на купівлю-продаж землі породить нові проблеми у відстеженні показників родючості і контролю за ними.

Об'єкт і методика досліджень. Закарпатська область є унікальною екологічною системою західного регіону країни зі своєрідним рельєфом і кліматичними умовами. На території області протікає близько 9,5 тис. потічків і річок, яким характерні часті раптові паводки. У горах протягом року випадає близько 1400 мм, а в низині 500 – 600 мм опадів, що зумовлює достатню зволоженість. Загальна земельна площа області 1275,3 тис. га. Близько 80% території займають гори. Характерною особливістю земель області є лісистість. Загальна площа лісів становить 695,7 тис. га, де зосереджено 207,5 млн м³ запасів деревини. Лише третина (454, 3 тис. га) площ в області, придатна для сільськогосподарського виробництва. Це найменша по країні площа орних земель (200,6 тис.га), тут під сіножаті відведено 94,9 тис. га, а під пасовища - 131,7 тис. га. Площі під плодово-ягідними насадженнями займають 13,5 тис. га, 4,6 тис. га з них відведено під виноградники. У області істотно змінилося співвідношення площ сільськогосподарських угідь на користь господарств населення, частка яких на початок 2006 р. становила 76,6%, зокрема 155,5 тис. га орних земель (77,5%), що значно більше, ніж в цілому по Україні. Ступінь освоєння і розораності території є найнижчими і становлять відповідно 37,0 та 15,7%,

при 71,2 і 53,9 по Україні [3].

Родючість земель завжди була в полі зору держави. Згідно з Указом Президента України від 2 грудня 1995 р. за № 1118/95 «Про суцільну агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення» контроль за станом родючості держава здійснює через обласні державні проектно-технологічні центри охорони родючості ґрунтів і якості продукції. Кожне поле, кожна ділянка, незалежно від того, кому вони належать, мають пройти агрохімічне обстеження, яке проводять раз у п'ять років у обов'язковому порядку як за кошти держави, так і кошти землевласника.

Результати досліджень. Зміни форм господарювання і власності на землю, що в останні роки стали основним змістом перетворень в аграрному секторі негативно позначилися на родючості ґрунтів. Настав час вжити неординарні заходи щодо поліпшення використання і охорони родючості земельних угідь, особливо в період назрівання купівлі-продажу, які неофіційно вже задіяні у всіх областях країни. Зараз на землю дивляться як на джерело та засіб одержання прибутку. При цьому забувають, що без турботи про охорону, збереження та відтворення її родючості у майбутньому потрібно буде витратити величезну кількість ресурсів, енергії та часу для досягнення вихідного рівня родючості, а отже, сталості та продуктивності агроекологічних систем. Згідно із Земельним кодексом України землевласники та землекористувачі зобов'язані здійснювати відповідні роботи з охорони земель, насамперед зберігати і підвищувати родючість ґрунтів, захищати землі від водної та вітрової ерозії, селей, підтоплення, заболочення, ущільнення, забруднення відходами виробництв, хімічними і радіоактивними речовинами тощо. Проте, коли земля стане товаром, а її власником не лише селянин, чи зможуть виконуватись усі передбачені Земельним кодексом заходи про її охорону?

Аналіз стану ґрунтів Закарпатської області за 42 роки досліджень свідчить як про зростання, так і спад їхньої родючості і продуктивності, що зумовлено високою природною кислотністю ґрунтового розчину, значним умістом іонів водню та алюмінію, постійним фосфорним голодуванням та низьким рівнем гумусу.

Однак, наукою і практикою було доведено, що можна значно підвищити ефективність використання сільськогосподарських угідь. У роки прогресивних технологій (1985 – 1990рр.) родючість ґрунтів області значно стабілізувалася. Вперше було досягнуто бездефіцитного балансу гумусу за рахунок внесення на кожний гектар землі по 12 – 15 тонн органічних та близько двохсот кілограмів поживних речовин мінеральних добрив. Зважаючи на низьку забезпеченість ґрунтів фосфором, була розроблена і впроваджена програма фосфатування ґрунтів, а на площі понад 70 тис. га щорічно проводилась хімічна меліорація кислих ґрунтів.

З реформуванням аграрного сектора контроль за якістю і збереженням родючості ґрунтів був утрачений і всі проблеми охорони земель лягли на

плечі селян. Згідно з результатами суцільної агрохімічної паспортизації, відмічено, що надзвичайно швидкими темпами продовжує знижуватися родючість ґрунтів. Сьогодні майже на кожному полі склався від'ємний баланс гумусу та поживних речовин, у гірських районах швидкими темпами проходять процеси ерозії ґрунтів, а в низинних – майже вийшли з ладу дренажні меліоративні системи, що призводить до втрати структури ґрунтів і їхнього заболочення. Такий стан угідь області стримує одержання стабільних урожаїв сільськогосподарських культур, прискорює деградаційні процеси, що в свою чергу призводить до виведення їх із сільськогосподарського обробітку.

Найважливішим ресурсом підвищення родючості ґрунтів залишаються органічні добрива. Проте с.-г. підприємства залишилися майже без галузі тваринництва, тому в середньому на один гектар посівної площі вноситься по 0,78 т/га гною, а в землеробстві області в основному використовуються добрива, вироблені в господарствах населення, в яких за останні роки значно збільшилось поголів'я худоби. Це дало змогу дещо наростити виробництво гною. Якщо у 2003 р. у господарствах усіх форм власності було внесено в середньому по 1,22 т/га гною, то у 2006 р. було використано 811 тис. т органічних добрив, тобто по 4,54 т/га. Але це значно менше рекомендованих норм застосування в умовах області, які становлять від 12 до 16 т/га. Найбільшу кількість органічних добрив використовують у гірських районах, де поголів'я худоби велике, а посівні площі незначні. Так, у Рахівському і Тячівському районах вносять по 13 - 16 т/га гною, у той час як в низинних районах ці норми зменшено до 2,0 – 3,0 т/га. Внесені добрива тільки частково компенсують втрати поживних елементів з ґрунту (азоту -18,1 кг/га, фосфору - 9,1 кг/га та калію – 22,7 кг/га). Тому в умовах інтенсифікації землеробства за відсутності поголів'я худоби всю частину побічної продукції, а в господарствах з розвиненим тваринництвом переважну її частину, необхідно використовувати як органічні добрива [2]. Нині найбільш перспективними, враховуючи економічні аспекти, є солома попередника та сидерати, вирощені в проміжних посівах. Науковцями краю розроблені рекомендації по вирощуванню сидеральних культур, розширенню посівів багаторічних трав, а також використанню продукції рослинництва, яка залишається після збирання зернових культур. Найефективніше застосування цих заходів при вирощуванні картоплі, кормового буряку, кукурудзи, озимих зернових та овочевих культур. У землеробстві області для сидерації найбільше використовується озимий ріпак, однорічний люпин, вика та злаково-бобові суміші. Важливим джерелом надходження до ґрунту поживних речовин є приорювання соломи зернових культур, стебел кукурудзи та соняшнику.

Ґрунтам Закарпатської області генетично притаманна кисла реакція ґрунтового розчину. За матеріалами агрохімічної паспортизації земель області з 238,4 тис. га кислі ґрунти займають 173,5, що становить 73,6%

проти 58,9% у попередньому циклі. Середньозважений показник рН становить 4,95, що на 0,03 менше, ніж у попередньому (4,92) циклі обстеження, тому щорічно в області потребують вапнування понад 50,0 тис. га сільськогосподарських угідь. У Закарпатті запаси вапнякових матеріалів становлять понад 100 млн т, тому цей агрозахід має набувати все більшого значення. Науковцями доведено, що одна гривня, використана на вапнування, забезпечує 2,5 – 3,0 грн чистого прибутку. Великі запаси мергелів, доломітів, цеолітів краю можуть забезпечити не лише Закарпатську область такими потрібними ґрунтам поживними речовинами, лише слід інвестувати кошти в розробку цих родовищ.

Розрахунок балансу поживних речовин в орних землях указує на те, що в області утворився несприятливий режим мінерального живлення рослин, який є наслідком недостатньої компенсації кількості біогенних елементів винесених з ґрунту урожаєм сільськогосподарських культур. Кількість добрив, внесених під вирощувані культури за останнє десятиріччя значно знизилась. Якщо в 1986-1990 рр. на кожний гектар посівної площі вносили по 200-250 кг поживних речовин, то за останні роки - по 30-55. Баланс поживних елементів у землеробстві області у 2006 р. склався від'ємний - 84,6 кг/га. Внаслідок порушення основного закону землеробства – винос поживних елементів перевищив їхнє надходження у ґрунт. Загальний винос азоту, фосфору і калію становить 212,4 кг, а надходження- 127,8 кг/га посівної площі. Проблема мінерального режиму ґрунту ускладнюється тим, що недотримуються науково обґрунтовані співвідношення поживних речовин. Так, у сільськогосподарських підприємствах внесення поживних елементів є не тільки недостатнім, але й незбалансованим: надходження азоту більше ніж у чотири рази перевищує надходження фосфору та калію, проте норми його внесення залишаються недостатніми, так як у ґрунтах Закарпаття азот знаходиться у першому мінімумі.

Висновки. В умовах можливого зняття мораторію на купівлю-продаж землі виникла нагальна потреба розробки і реалізації надзвичайних заходів з охорони ґрунтового покриву від руйнування. Перерозподіл землі серед реальних власників не вирішить усі проблеми раціонального її використання, тому сьогодні ми маємо розробити і неухильно реалізувати науково обґрунтовану ґрунтоохоронну систему, яка буде зобов'язувати землекористувачів незалежно від форми власності на землю охороняти і відроджувати ґрунти.

1. *Технологія відтворення родючості ґрунтів у сучасних умовах: За ред. С.М. Рижукі і В.В. Медведєва. – Київ-Харків, 2003. – 214с.,*

2. *Сайко В.Ф. Стан земельних угідь та поліпшення їх використання: Зб. наук. праць – Київ: Інститут землеробства УААН, 2005. – Спецвипуск. – С. 3 – 14.*

3. *Закарпаття. Статистичний збірник. – Ужгород, 2006. – 591с.*

4. *Мусіяко М.М. Проблеми формування сталих агроєкосистем в Україні // Вісн. аграр. науки. – 2004. – № 2. – С.49 – 53.*

Раскрываются причины снижения плодородия почв Закарпатья в период реформирования сельского хозяйства и намечены пути их решения.

Causes of soil fertility decrease of the Transcarpathian region during reforming agriculture are revealed and the ways of their decision are outlined.

УДК 631.47: 631.4: 631.8

В.І.Долженчук, О.В. Яценко, Н.П. Радовенчик, Г.Д.Крупко
РІВНЕНСЬКИЙ ЦЕНТР ОХОРОНИ РОДЮЧОСТІ ҐРУНТІВ І ЯКОСТІ
ПРОДУКЦІЇ “ОБЛДЕРЖРОДЮЧІСТЬ”

АГРОХІМІЧНА ПАСПОРТИЗАЦІЯ ЗЕМЕЛЬ РІВНЕНЩИНИ В УМОВАХ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ

При проведенні земельної реформи ставилося за мету завдяки приватній власності не тільки досягнути раціонального використання та охорони земель, а й підвищити їхню продуктивність, а також ефективність сільськогосподарського виробництва.

З початку земельної реформи у 1991 р. було розпайовано земель на площі 602,7 тис. га, отримали сертифікати 223 тис. членів сільгоспідприємств. У середньому їм припало по 2,7 га.

Станом на 1.01.2007 р. діяло 502 сільськогосподарські підприємства, які використовували 301,7 тис. га сільськогосподарських угідь; 591 фермерське господарство, площа сільськогосподарських земель яких складає 54,2 тис. га; 15,1 тис. громадян взяли паї на площу 37,5 тис. га для ведення товарного виробництва; 249,7 тис. громадян на площі 247,9 тис. га ведуть особисте підсобне господарство; залишилося 51 державне сільськогосподарське підприємство з площею угідь 22,8 тис. га.

Однак, ефективного власника землі не сформовано, що пов'язано з незавершеністю земельної реформи і низькою прибутковістю ведення сільського виробництва. Причинами є нестача ресурсів для виконання заходів з підвищення родючості ґрунтів, деградаційні процеси, зниження вмісту гумусу, поживних речовин, підвищення кислотності ґрунтів, наростання ерозійних процесів. Площа еродованих земель становить 387,6 тис. га, що складає 41% усіх сільськогосподарських угідь. За останні 30 років площа цих земель зросла на 15% за рахунок збільшення змитих та сильнозмитих ґрунтів, а також середньозмитих орних земель на схилах більше 3°. Слід зазначити, що всі процеси деградації земель відповідно до Конвенції ООН про боротьбу із спустеленням (КБО) класифікуються як ознаки спустелення [1].

Матеріали та методи досліджень. Для агрохімічного обстеження земель створено ряд методичних розробок, а саме: “Методика суцільного ґрунтового